

ATLAS VAN DE

**NOORDELIJKE
MYTHOLOGIE**

© 2024 uitgeverij Noordboek

Oorspronkelijke titel: *Le Grand Atlas de la mythologie nordique*

© Editions Glénat 2023 by Jean-Baptiste Rendu

✉ François Emion – All rights reserved

Vertaling: Joris Capenberghs

Omslagbewerking & boekverzorging:

Stephanie Jacobs | Quatre-face

ISBN 978 94 6471 233 9

NUR 680 | 719

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, Hellingbaas 1, 8401 JH Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met uitgeverij Noordboek.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

ATLAS VAN DE

NOORDELIJKE MYTHOLOGIE

De godenwereld van Vikingen en Germanen

Jean-Baptiste Rendu
& François Emion

Vertaald uit het Frans door
Joris Capenberghs

NOORDBOEK

1

DE OORSPRONGS- MYTHEN

p. 10

2

HET GODENPANTHEON VAN DE ASEN

p. 46

3

DE WANEN EN ANDERE GODHEDEN

p. 92

4

FABELDIEREN EN FANTASTISCHE WEZENS

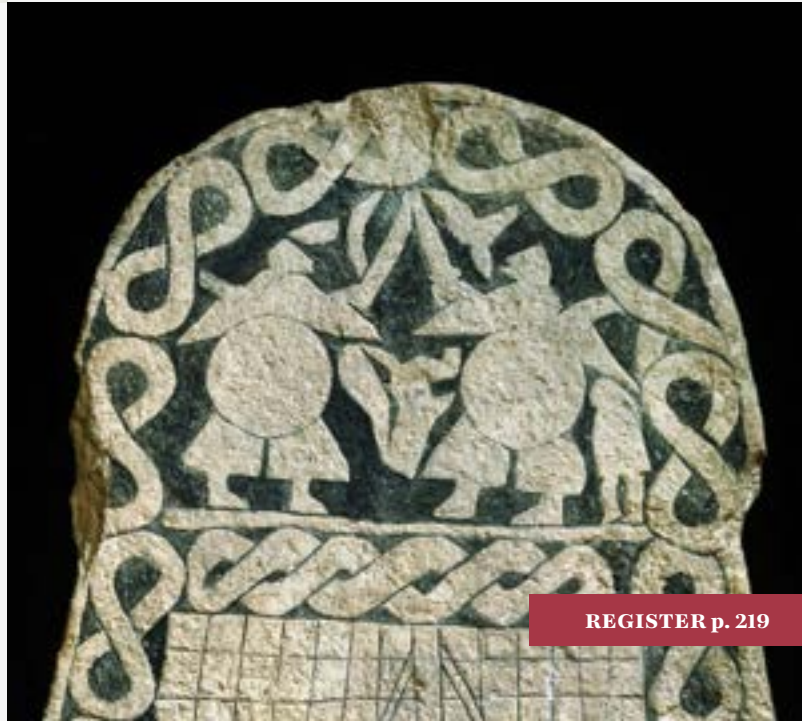
p. 128

5

DE AVONTUREN VAN THOR EN ODIN

p. 160

6

DE RAGNARÖK, EEN APOCALYPTISCH VERHAAL

p. 200

Toelichting van de vertaler

Voor de Nederlandse vertaling werd bewust gekozen om in plaats van ‘Noordse mythologie’ te spreken van ‘de mythen van Vikingen en Germanen’. De voornaamste bronnen van onze kennis van de mythen en de saga’s van de ‘volkeren uit het Noorden’ zijn de *Lied-Edda* of *Poëtische Edda* – een verzameling goden- en heldenliederen uit de tiende tot de dertiende eeuw –, de *Snorra-Edda* of *Prozaische Edda* – een leer- en handboek voor IJslandse skalden met heel wat oude gedichten en liederen, dat de IJslandse geschiedschrijver en dichter Snorri Sturluson (1178–1241) samenstelde – en de *Gesta Danorum* (‘Daden van de Denen’) van de Deense monnik en geschiedschrijver Saxo Grammaticus (ca. 1150–ná 1208).

De ongebruikelijke schrifttekens ð en þ in het Oudnoors en Oudijsslands – uit te spreken als respectievelijk ‘d’ en ‘th’ – zijn veelal behouden. Omdat de transcriptie van de namen van sommige goden of helden reeds in het Nederlands zijn ingeburgerd, zoals bij de dondergod Thor en diens dochter Thrúd, is deze schrijfwijze gehandhaafd. Waar mogelijk zijn de namen van bovennatuurlijke wezens, zoals reuzen, dwergen en alven, alsook van geografische en mythische plaatsen naar het Nederlands vertaald en vrij in de tekst verwerkt. Hierbij werd dankbaar gebruik gemaakt van de toonaangevende vertalingen van Marcel Otten.

Aanbevolen literatuur

Edda. De liederen uit de Codex Regius en verwante manuscripten, uit het Oudijsslands vertaald en van aantekeningen voorzien door Marcel Otten, ingeleid door Kees Samplonius, (Ambo-Klassiek), Ambo, Baarn, 1994.

De Saga van de Völsungen, uit het Oudijsslands vertaald en van aantekeningen voorzien door Marcel Otten, ingeleid door M.C. van den Toorn, (Ambo-Klassiek), Ambo, Baarn & Kritak, Antwerpen, 1996.

Paula Vermeyden i.s.m. Arend Quak, *Van Ægir tot Ymir. Personages en thema's uit de Germaanse en Noordse mythologie*, SUN, Nijmegen, 2000.

Inleiding

Het is vooral te danken aan de IJslandse skalden en geleerden uit de dertiende en veertiende eeuw dat we de Noordse goden en hun avonturen kennen. Ze lieten ons manuscripten na met poëzie, liederen en saga's die ons een blik gunnen in de mythische wereld van Vikingen en Germanen vóór hun bekering tot het christendom (rond het jaar 1000).

Deze oude volkeren uit Noordwest-Europa hadden een samenhangende visie op het universum. Ze geloofden in negen parallele werelden die zich vertakten uit een centrale as, de levensboom Yggdrasil. Ze dachten na over het ontstaan en de ontwikkeling van de kosmos en hadden ook de voltooiing ervan voor ogen, wanneer alles zou worden vernietigd in de roemruchte 'Godenschemering'!

Net als in veel andere mythologieën in de wereld, gedragen de goden en godinnen uit het Noorden zich als mensen: ze kunnen onrechtvaardig en wreed zijn, hun geliefden verraden of zelfs doden... Bovendien zijn ze niet de enige bovennatuurlijke wezens. Ze hebben ook te maken met andere wezens, zoals reuzen, met wie ze meestal in conflict zijn, dwergen, die in dit universum niet klein zijn, maar begiftigd met vele krachten, alven over wie we weinig weten, maar die sinds de middeleeuwen door de volkscultuur als lieflijke 'elfen' zijn herontdekt, en vele andere wezens die een aanzienlijke rol kunnen spelen in eenieders leven. Denk maar aan de Nornen, vrouwelijke mythologische wezens die, net als de Latijnse schikgodinnen, het levenslot van elk individu bepalen, en de Walkuren of Valkyrja's, populair gemaakt door Richard Wagner, die van Odin de opdracht krijgen om krijgers die op het slagveld als helden sterven, op te halen.

Odin is de leider van de goden en wordt vaak als hun vader beschouwd. Hij is een groot magiër, een meester in runenkennis en poëzie, en een groot ziener ondanks het feit dat hij eenogig is. Thor is de belichaming van kracht. Gewapend met zijn onovertroffen hamer, beschermt hij voortdurend goden en mensen tegen kwaadaardige reuzen. Freyr is een godheid die verbonden is met voorspoed en vruchtbaarheid, net zoals zijn zus Freyja, van wie bekend is dat ze een promiscue moraal huldigt! Loki is een vreemde snuiter in de wereld van de goden; hij brengt zijn tijd door met het uithalen van allerlei snode streken, maar speelt ook een cruciale rol in de ultieme ontknoping, wanneer de 'oude wereld' voorgoed vergaat...

Wat hun bovennatuurlijke kracht of bijzondere gave ook is, ze zijn allemaal onderworpen aan een almachtig lot dat we moeten aanvaarden en waartegen het geen zin heeft in opstand te komen!

François Emion
Parijs, september 2023

◀ De godenwereld van Vikingen en Germanen kennen we dankzij een bonte verzameling mythische verhalen uit Noordwest-Europa, van Duitsland en de Lage Landen over Groot-Brittannië tot Scandinavië en Groenland. (Olaus Magnus, *Carta marina...*, negen houtsnedes, Venetië, 1539 (Carolina Rediviva, bibliotheek van de universiteit van Uppsala, Zweden).

Het volledige bijschrift bovenaan luidt als volgt: 'Zeekaart en beschrijving van de noordelijke landen en hun wonderen, met de grootste zorg opgesteld in Venetië in 1539 dankzij de grootmoedige steun van de meest eerbare heer Gerolamo Quirini'. Linksboven bevindt zich Starckaör (zie p. 174) die tabletten met runen vasthoudt.

▶ Detail van rotsschilderingen uit Tanumshede met afbeeldingen van boten, jachtaferelen en magische rituelen. | Tanum, Bohuslän (UNESCO Werelderfgoedlijst, 1994), West-Zweden, bronstijd, 1700-500 v.Chr.

DE OORSPRONGS- MYTHEN

De schepping van het universum in de noordelijke mythen

De in oorsprong mondeling overgeleverde Noordse scheppingsverhalen bevinden zonder twijfel onder de rijkste uit de wereldliteratuur. Ze zijn diep doordrongen van de aanwezigheid van natuurlijke elementen en maken van de gigantische botsing tussen vuur en ijs de stichtende gebeurtenis in de schepping van de wereld en het heelal.

De *Völuspá* of ‘Het visioen van de zieneres’ (strofe 3) gaat waarschijnlijk terug tot het jaar 1000 en roept het oorspronkelijke ‘Niets’ op:

*Aanvankelijk was het oneindige niets;
er was zand noch zee noch ijskoude golven;
aarde was er niet, noch een hemel erboven;
enkel een gapende leegte, en nergens gras.
(Poëtische Edda)*

Ginnungagap, de grote gapende leegte —————>>>>>

In de *Gylfaginning*, een latere tekst die het eerste deel van de *Proza-Edda* vormt, put de IJslandse skald, dichter, geschiedschrijver en politicus Snorri Sturluson (1178-1241) uit de *Völuspá* en andere verhalen uit de schatkamer van de Scandinavische mythologie om in detail het ontstaan van het universum te vertellen. Door middel van een denkbeeldige dialoog tussen koning Gylfi en drie personages die over Asgaard regeren, leren we dat er, voordat de aarde werd gevormd, alleen een immense afgrond bestond, die Ginnungagap werd genoemd. In deze afgrond, die zo onpeilbaar diep was dat de bodem wel onbereikbaar leek, heerste zo’n kilte dat iedereen die zich daar bevond, onmiddellijk in een blok ijs veranderde.

▲ Bladzijde uit de *Proza-Edda*, een dertiende-eeuws manuscript van Snorri Sturluson dat wordt beschouwd als een leer- en handboek voor de IJslandse skalden en heel wat godeliederden bevat. Hier wordt verhaald hoe de Zweedse koning Gylfi, vermomd als *Gangleri* of ‘Moede reiziger’, met Odin in zijn drievoudige gedaante een woordenstrijd aangaat. | *Codex Upsaliensis*, perkament, eerste helft veertiende eeuw (Carolina Rediviva, bibliotheek van de universiteit van Uppsala, Zweden).

▲ Nadat de reus Ymir – ook ‘Bruller’ genaamd – de oceaan heeft geschapen, verschijnen er monsterlijke dieren, zoals reuzenslangen of draken, die zich in het water van deze oerzee bewegen. | Gustave Doré (1832–1883), gravure, uit: Joseph-Xavier Boniface de Saintine, *La mythologie du Rhin*, Parijs, 1862.

Vuur en ijs —————>>>>>>

Aan beide uiteinden van deze angstaanjagende kloof bevonden zich twee even monsterlijke als kwaadaardige werelden. De noordelijke wereld, Niflheim of ‘Nevelhel’, was het rijk van ijs, koude en nachtelijke duisternis. In zijn ingewanden was een bron, Hvergelmir of ‘Klankketel’, waaruit elf rivieren stroomden, de Élivágar of ‘Stormende Golven’. Muspellsheim of zuidelijke ‘Vuurwereld’ was het rijk van gewelddadig licht, vuur en ondraaglijke hitte. Uit deze kolkende broeihaard stroomden ook rivieren met bijtende giften die, onder invloed van de extreme koude uit het noorden, de vreselijke afgrond gedeeltelijk vulden met dikke lagen vorst. Maar door de warme lucht uit het zuiden begon het ijs te smelten. Uit het contact tussen beide uitersten werd leven geboren in de vorm van waterdruppels. Hieruit ontsprong een reus in menselijke gedaante: Ymir of ‘Bruller’. Dit eerste levende wezen was verantwoordelijk voor de schepping van de aarde.

IN HET LAND VAN UITERSTEN

Natuurverschijnselen, klimatologische omstandigheden en topografie vinden we wereldwijd op allerlei manieren terug in mythologieën. De onherbergzame natuurlijke omgeving waarin de primitieve Noordse volkeren leefden, klinkt diep door in hun oorsprongsmythen, vooral in de verhalen over de schepping van het heelal en de bewoonde wereld. Het idee dat het eerste leven ontstond uit de ontmoeting van intense hitte en koude, is dan ook makkelijk te begrijpen. IJsland is immers al van oudsher een vulkanisch eiland. Zo hield de uitbarsting van de Eldgjá, die in 934 begon, zes jaar aan. Wie weet verwijst het Oudijsslandse gedicht *Völuspá*, dat kort erop tot stand kwam, naar deze gebeurtenis. Tot op de dag van vandaag telt IJsland zo’n tweehonderd actieve vulkanen. Bijzonder spectaculair zijn ondergrondse explosies, veroorzaakt door een opeenhoping van lava onder een ijsmassa. Dit kan leiden tot een fenomeen dat bekend staat als *jökulhlaup*. Zo’n ‘gletsjerloop’ is een stortvloed, veroorzaakt door het plots leeglopen van een gletsjermeer onder invloed van een vulkaanuitbarsting.

Auðhumla, de moederkoe

In de verhalen over de schepping van het universum wordt ze maar even vermeld, al speelt ze een belangrijke rol bij het ontstaan van het leven. Zonder Auðhumla zou geen van de reuzen in het noordelijke pantheon het levenslicht hebben gezien.

▼ Ymir wordt gezoogd door Auðhumbla, die het zout van een ijsrots likt waardoor Buri wordt bevrijd. | Nicolai Abildgaard, *Ymer wird von der Kuh Audhumbla gesäugt*, olieverf op doek, 1777 (Statens Museum for Kunst, Den Kongelige Malerisamling, Kopenhagen).

Het is in de *Gylfaginning*, het eerste van de drie delen van Snorri's *Proza-Edda*, dat de naam van deze primitieve vrouwelijke godheid, ook wel Auðhumbla of Audhumla genoemd, verschijnt. Bij het relaas over de oorsprong van de wereld aan koning Gylfi, maken de drie gedaanten van Odin – 'Hoog', 'Evenhoog' en 'Derde' – die over Asgaard regeert, melding van de verschijning van Ymir. Deze reus in menselijke vorm is de eerste van alle rijpreuzen. Hij is geboren uit een paar ijsdruppels, gesmolten door de hete lucht die uit het zuiden waait. Terwijl hij, overmand door vermoeidheid, in slaap viel op de bodem van Ginnungagap, de kloof die de koninkrijken van ijs en vuur scheidt, zond Surt, de vuurreus en wachter van Muspellsheim, met zijn vlammeende zwaard een bliksemschicht die vlak naast hem viel. De hitte deed Ymir zweten en uit zijn vochtige oksel sprongen een man en een vrouw, reuzen zoals hijzelf, en Þrúðgelmir, een erg lelijke reus met zes hoofden, wiens naam in het Oudnoors 'Machtige Bruller' betekent.

Uit ijs geboren —————>

Intussen bleef het ijs smelten en werd de enorme hoornloze oerkoe Auðhumbla geboren. Dorstig zuigt Ymir aan haar uiers, waaruit vier melkrivieren rijkelijk vloeien. De koe zelf, die met haar warme tong aan een blok ijs likt om zich te voeden met het zout dat erin zit, baart eerst haren, dan een hoofd en op de avond van de derde dag een hele man die voor haar verschijnt. Deze man, Buri, wordt door de *Gylfaginning* beschreven als 'knap, groot en krachtig'. Op zijn beurt verwekt hij – zonder hulp van een vrouw – een zoon, Bor genaamd. Dit oerwezen trouwde met Bestla, zelf een nakomeling van de reus Bölþorn, de zoon van Ymirs zus. Samen kregen Bor en Bestla drie zonen, de goden Odin, Vili en Vé.

◀ Ymir of 'Bruller' is de eerste van alle rijpreuzen in de gedaante van een mens. | Gustave Doré (1832-1883), gravure, uit: Joseph-Xavier Boniface de Saintine, *La mythologie du Rhin*, Parijs, 1862.

De dood van Ymir —————>>>>>>

Zodra de drie goddelijke broers uit beide stamouders ter wereld komen, beginnen ze een strijd op leven en dood tegen de wrede, kwaadaardige rijpreuzen. Deze oorlog blijkt ongelijkwaardig te zijn, omdat de zonen van Bor niet alleen over grote kracht beschikken, maar ook over het wonderlijke vermogen om hun wonden onmiddellijk te genezen, terwijl de reuzen de verliezen die hun zijn toegebracht, alleen kunnen goedmaken door zich voortdurend voort te planten. Dan komt de noodlottige dag waarop Odin en zijn twee broers de oude Ymir aanvallen. Er vloeit zoveel bloed uit zijn dodelijk gewonde lichaam dat de reuzen worden meegesleurd door de vloed en allemaal verdrinken. De enigen die aan deze slachtpartij ontsnappen, waren Þrúðgelmirs zoon, de reus Bergelmir, en zijn vrouw, die hun boot op de woeste bloedgolven wierpen en zichzelf zo wisten te redden. Uit hen zal een nieuw reuzengeslacht voortkomen.

HET RUND, EEN UNIVERSEEL SYMBOOL

De domesticatie van runderen, die afstammen van de wilde oeros, is een lang en continu proces dat meer dan achtduizend jaar voor onze jaartelling begon in het Midden-Oosten en India. Net zoals elders komen de stier, symbool van kracht en viriliteit, en de koe, symbool van vruchtbaarheid en voorspoed, voor in de Noordse mythologie. Zo werd de Griekse oppergod Zeus verliefd op het meisje Io, die, vervolgd door Hera, in de gedaante van een koe de Bosporus – dat letterlijk 'oversteekplaats voor runderen' betekent – overstak om Epaphus te baren. Hij trouwde met Memphis, de dochter van de Nijlgod. Beiden lagen aan de oorsprong van de grote koninklijke lijnen van Libië en Egypte. In de Egyptische mythologie gaf de koe-godin Hathor melk aan mens en dier. Bij de Kelten was Damona, wier Gallische naam *damos* 'koe' betekent, de godin van de bronnen. Voor de hindoes ontstond de wereld uit een zee van melk, waaruit de koe werd geboren die de mensheid voedde. Traditionele Afrikaanse herdersvolkeren, zoals de Peul en de Masai, zien het rund ook als de eerste leverancier van voedende, leven schenkende melk.